

ŞƏMİSTAN NƏZİRLİ

**KRİM
DƏFTƏRİ**

**Bakı
Şirvanəşr
2005**

Beynəlxalq Qızıl Priz laureatı (Madrid, 2004)
Şirvanəşr, 36 (750), 2005
Naşir **Qəşəm İsabəyli**

Redaktoru
Anar İsabəyli

Şəmistan Nəzirli
Krım dəftəri. Bakı, Şirvanəşr, 2004
32 səh.

© **Ş. Nəzirli, 2005.**

Ünvan: Bakı - Az 1021, Badamdar şos. 77.
Tel: 492-92-27, 492-93-72, 434-70-94, (850) 316-23- 40.

Müəllifdən

Valideynə yaxşılıq edib, onlara məhəbbətlə baxan hər bir övlada Allah əvəzində qəbul olunmuş bir ziyarətin mükafatını əta edəcəkdir.

Məhəmməd Peyğəmbər (ə. s.)

Böyük Vətən müharibəsində faşizm üzərində qələbənin 60 illiyi ərəfəsində ötən illərdə əzizlərim haqqında yazdığım «Kırım dəftəri» tarixi oçerkimi həyəcanla yenidən oxudum. Otuz il əvvəl atamın qəbri ilə görüşdüyüm həsrət dolu hisslərim mənə istər-istəməz dahi Uilyam Şekspirin: «Öz kökünə xor baxan bir varlıq öz-özünü uçuruma atmış olur. Canlı gövdədən kəsilmiş budaqlar ancaq çırpı kimi yandırılmağa layiqdir» kəlamını xatırlatdı.

Faşizm üzərində qələbənin qazanılmasında atam Əmiraslanın, əmilərim Şəmmətin, Kərimin, Mənsurun və dayım Əhmədin də payı olduğuna görə oçerkə əl gəzdirib çapa hazırladım. İstədim ki, cavankən od-alov içində cəbhədə həlak olan doğmalarından gələcək nəslimə yadigar qalsın. Elə düşünürəm ki, bu gün mənim onları xatırlamağım ilə oğul həsrətilə dünyasını dəyişən nənəm Səyalının, babam Qara Omarın ruhu qarşısında qismən də olsa öz borcumu yerinə yetirmiş oluram. İnsan hafizəsi elədir ki, illər keçdikcə müəyyən hadisə və şəxsiyyətləri unuda bilir. Axı, heç kəs bu dünyaya əbədi yaşamaq üçün gəlməyib. «Bizdən sonra nə qalacaq» sualına əziz şairimiz Səməd Vurğun çox doğru olaraq: - Yalnız yaradılan və yazılan! - hökmünü vermişdir.

Müdrük peyğəmbərimiz Məhəmməd (ə. s.) buyurmuşdur ki, ataya itaət - Allaha itaətdir.

Mən də əziz atam və əmilərim haqqında bu cüzi hörmət və ehtiramı övlad borcu kimi gələcək nəsillərə ərməğan edirəm.

3

Kırım dəftəri

Hər barədə qəhrəman Sevastopol yaxşıdır. Dünva da o şəhərin tayı-bərabəri yoxdur. Oranın hər yeri bir yenilməz qaladır.

Xalqyazıçısı Əbülhəsənin «Dostluq qalası» romanından

1976-cı ilin oktyabr ayında Simferopolda həmyerlilərimizin döyüş şücaətindən çəkəcəyimiz epizodlar haqqında Kırım vilayət televiziya komitəsinin sədri Yakob Stepanoviç Şerbaçenko ilə müəyyən planlar tutduq.

- Valeri Kotinev döyüş yerlərini yaxşı tanıyır, - dedi, - bizdə hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi redaksiyasının redaktorudur. Budur, özü də gəldi, tanış olun. Nə çətinliyiniz olsa...

- Yakob Stepanoviç, heç bir çətinliyi olmayacaq, - deyə gülürüzlü, sarışın oğlan məni döyüş yerlərilə tanış etməyi məmnuniyyətlə boynuna götürdü - azərbaycanlılar bizim torpağın hər qarışı uğrunda mərdliklə vuruşublar. Yaxşı olar ki, axtarışlarımıza qəhrəman Sevastopoldan başlayaq.

Müharibənin ilk aylarında şəhəri yarımdayə şəklində mühasirəyə alan faşistlər mərd sovet dənizçilərinin şücaətlərini gördükdə onları «dəniz pişiyi» adlandırmışdılar. Qəhrəman şəhər iki yüz əlli gün özünü müdafiə edərək düşmənin 300 min əsgər və zabiti sıradan çıxarmışdı.

Sovet ordusu Kerçə doğru irəliləyən 200 minlik 17-ci faşist ordusunu və rumın diviziyalarını qəhrəmanlıqla vuruşaraq geriyyə qovdu. Faşistlər Krımı nəyin bahasına olursa-olsun ələ keçirmək istəyirdilər. Düşmənin Kerç boğazından keçməsi ölkənin cənubunu, doğma Qafqazı və Yaxın Şərq ölkələrini təhlükə altında qoyurdu. Geriyyə qovulan faşist ordusu Sevastopol rayonunda özünə möhkəm müdafiə mövqeyi yaratdı. Feldmarşal fon Manşteyn Hitlerə göndərdiyi məlumatda yazırdı ki, biz Sevastopolun altı kilometrliyində Sapun dağı deyilən yerdə elə bir müdafiə mövqeyi yaratmışıq

ki, Qızıl Ordu on il də hücum etsə, şəhəri bizdən ala bilməyəcək. 1944-cü il martın 7-də 51-ci ordu və Əlahiddə Primorsk ordusu

Balaklavadan Saxarnaya Qolovka deyilən yerə qədər on beş kilometrlik cəbhə xətti boyunca hücum keçdi. Sapun dağı və Bezımyanı təpəsi ətrafında gərgin döyüşlər oldu. Düşmən Sapun dağın-

dan bir addım belə geri çəkilmək istəmirdi. Sovet əsgərləri havadan, sudan və qurudan düşməni atəşə tutaraq əfsanəvi qəhrəmanlıq göstərir, azğın düşmənin murdar ayağını əsrarəngiz Krım

torpağından kəsmək üçün «qana-qan» deyə ölümlə əlbəyaxa olurdular.

Feldmarşal fon Manşteynin bu «nikbin» gümanı iki gündə puça çıxdı. 1944-cü il mayın 9-da Sevastopol üzərində qırmızı bayraq dalğalanırdı.

Sevastopol və Sapun dağından qaçan faşist orduları yaxınlıqdakı Xersones burnunda özlərinə yeni müdafiə mövqeyi tutdular. Sovet ordusu burada da düşmən səflərini dağıtdı. İki gündə Xersones burnunda düşmənin iyirmi beş min əsgərini əsir alıb, çoxlu texnikasını ələ keçirdi. 1944-cü il mayın 12-də Qara dənizin əsas bazası olan Sevastopol düşməndən tamamilə təmizləndi.

Məşhur Sapun dağı Simferopoldan Sevastopola gələn şose yolunun üstündədir. Qəhrəman şəhər dağla qövs şəklində əhatə olunub. «Sapun» türk sözüdür. «Sabun» deməkdir. Sabun kimi sürüşkən olan bu dağda indi möhtəşəm bir abidə - «7 may 1944-cü il, Sapun dağına hücum» dioramı ucaldılıb. Burada mərdliklə döyüşüb, həlak olan qəhrəmanların adı mərmər sütunlara həkk olunub. Tən ortada əbədi məşəl yanır, insanın qəlbinə, ruhuna işləyən musiqi hər beş dəqiqədən bir səslənir. Bu musiqi parçası məşhur «Sevastopol qəhrəmanlarına» mahnısından götürülüb. Hər gün qəhrəmanlıq abidəsini ziyarətə gələn yüzlərlə adam bu musiqini dinləyir, Böyük Vətən müharibəsində həlak olanların xatirəsini gül-çiçəklə yad edirlər.

Sapun dağının şərq yamacındakı əzəmətli abidə isə Azərbaycan zəhmətkeşləri tərəfindən 77-ci atıcı diviziyasının əsgər və zabitlərinin qəhrəmanlığı şərəfinə ucaldılıb. Serqo Orconikidzenin adını daşıyan 77-ci Qırmızı Bayraq və Suvorov ordenli Simferopol atıcı diviziyası 1920-ci ildə respublikamızda təşkil olunub.

1944-cü il aprelin 30-da Simferopolu azad etdiyi üçün diviziya «Simferopol diviziyası» fəxri adını alıb. Diviziya 51-ci ordunun tərkibində Sapun dağının və Sevastopolun düşmənlərdən təmizlənməsində göstərdiyi əsgəri şücaətini görə ikinci dərəcəli Suvorov ordeni ilə təltif olunub. Bu diviziyanın döyüşçüsünü, ilk dəfə Sapun dağına bayraq sancanlardan birini, həmyerlimiz, göyçaylı Əbdüləziz Qurbanovu sevastopollular hörmətlə xatırlayırlar.

Füsunkar Krım torpağı uğrunda Böyük Vətən müharibəsi illərində vuruşlarda igidlik və qəhrəmanlıq göstərən 350 əsgər və zabit Sovet ittifaqı Qəhrəmanı kimi yüksək ada layiq görüldü. Onların arasında Azərbaycan xalqının əziz övladları - Şəmsulla Əliyev, Səməd Abdullayev, Əlif Piriyev, Mehdi Quliyev və Bəkir Mustafayev də var idi.

İndi Sevastopoldakı Qırmızı Bayraq ordenli Qara Dəniz Donanması muzeyində həmyerlilərimizin də şücaətini əks etdirən ayrıca stend var. Muzeyin altıncı salonunda Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Əmi Məmmədovun, Mixail Avramenkonun misilsiz şücaətindən bəhs olunur.

Burada ümumdünya şöhrəti qazanmış «1854-1855-ci illərdə Sevastopolun müdafiə panoramı», Kornilov qalası, Şimal buxtasındakı 4-cü bastionda və əfsanəvi Malaxov təpəsindəki abidələr Sevastopolun uzaq və yaxın qəhrəmanlığından söz açır.

Əsrarəngiz Krımla günəşli respublikamızı bir-birilə yüz illik yaşı olan qırılmaz dostluq telləri bağlayır. Krımın müdafiəsi uğrunda vuruşan eloğlularımızın qəhrəmanlığı ötən əsrdə də silinməz iz qoymuşdur.

Məşhur şairimiz Qasım bəy Zakirin oğlu Nəcəfqulu bəy və qardaşı oğlu İsgəndər bəy 1854-1855-ci il Sevastopol vuruşmalarında qəhrəmanlıq göstərmişlər. İsgəndər bəy polkovnik rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. Q. B. Zakir ilk dramaturqumuz M. F. Axundova yazdığı bir qoşmasında həmyerlilərinin mərdliyini fəxrlə ona bildirir: Qoşunda var bizdən yenə dilavər, Biri Nəcəfqulu, biri İsgəndər. Göstərib hər biri cəngdə hünər, Lütfi-şahənşahdan kamiran gərək,

Görkəmli tarixçi Əhməd bəy Cavanşir isə həmin müharibədə Qusar polkunun tərkibində vuruşarkən göstərdiyi şücaətə görə «Müqəddəs Stanislav» ordenilə təltif olunub, ştab-rotmistr rütbəsinə qədər yüksəlmişdir.

Sapun dağında və müxtəlif kəndlərdə həlak olmuş yüzdən çox həmyerlilərimizin ad-familiyasını dəftərçəmə yazdım:

Nəzərov Teymur. Baş serjant. 319-cu qvardiya-dağ atıcı batalyonundan. 1944-cü il mayın 12-də Altıncı təpə uğrunda döyüşlərdə həlak olub.

Ömərov Kərim Omər oğlu. Baş serjant. 197-ci dağ atıcı batalyonundan. 1944-cü il mayın 5-də keçmiş Kiçik Muskamya kəndində həlak olub.

Məsimov Balabəy Əzim oğlu. Sırası. 1944-cü il mayın 7-də Bezımyannı təpəsi uğrunda vuruşmada həlak olub.

Musayev Məmməd Rəhim oğlu. 1944-cü il mayın 7-də həlak olub. Məzarı Kamarı kəndindədir.

Faşist ordusu qəhrəman şəhərin mədəni abidələrini - Frans Alekseyeviç Rubonun çox qiymətli sənət əsəri olan «Sevastopolun müdafiəsi» panoramını, iki min illik tarixi olan Xersones şəhərində qalan yeganə muzeyi, Vladimirsk tikililərini dağıtmışdı. Şəhərin 6400 evindən yeddi yarıuçurulmuş bina qalmışdı.

Bu gün abad Sevastopolun məşhur Malaxov təpəsində abidəyə çevrilmiş bir badam ağacı var. Bu, qanlı döyüslərdən şəhərdə salamat qalan yeganə ağacdır.

Qədim tarixə malik olan Xersones şəhərinin yerində isə faşist mərmisinin zərbəsindən yarıuçmuş muzey binası və zəngli sütun qalır. Bu, faşist zərbəsi görmüş qədim şəhərin fəryad səsi, haray nidasıdır.

Qəhrəman Sevastopolda saç-saqqal ağartmış, sinəsini orden və medallar bəzəyən veteranlar çoxdur. Onlar indi də həmyerlilərimizin mərdliyindən ağız dolusu söhbət açır, hörmət və ehtiramla danışrlar. Keçmiş dənizçi, starşına Lunin Mixail Akimoviçlə Sevastopol Veteranlar Komitəsində görüşdüm. O, mənə Bakıdan olduğumu biləndə sevinclə dedi:

- Bilirsinizmi, mənə gözəl bir dostum vardı. O, sizin yerliniz idi.

1942-ci ildə Potidə dayanmışdıq. Bir gün onu dindirdik, məlum ki, bakılıdır, yetimdir. Ehtiyac üzündən gəlib buraya çıxmışdı.

Onun familiyası Pənahov idi, on-on bir yaşına qədər olardı. Komandir

dirimizin icazəsi ilə onu gəmiyə götürdük. Adı, İlahi, yadımdan necə oldu çıxdı. - Mixail Akimoviç şəhadət barmağını xeyli gicgahında saxlayıb, nə qədər fikirləşdisə, Pənahovun adını tapa bilmədi. Mixail Akimoviçlə Veteranlar Komitəsindən çıxıb sahilə gəldik. Qoca dənizçi nədən danışdısa yenə sözü Pənahovun üstünə gətirir, balaca dostunun adını tapa bilmədiyindən qocalığını və özünü günahlandırır. Hətta deyirdi ki, beş-altı il bundan qabaq sizin və teranlar komitəsinə müraciət etdim, heç bir xəbər çıxmadı. Bilirsiniz, Pənahov çox tərbiyəli, qoçaq və zirək uşaq idi. Bizimlə döyüslərdə belə iştirak edərdi. Komandir o qədər xətrini çox istəyirdi ki onun üçün hərbi forma tikdirmişdi. Pənahov bizə Lenin, Azərbaycan və Oktyabr haqqında şer və mahnılar oxuyardı...

- ... Aha, yadıma düşdü. Ağaməmməd, Ağaməmməd Pənahov,

- deyə müsahibim səsini ucaltdı. - Sevastopolu yenidən almışdıq.

Bir gün gördüm ki, o, məktub oxuyub ağlayır.

- Niyə ağlayırsan? - dedim, - heç dənizçi-əsgər də ağlayar?

O, titrək əlindəki məktubu mənə göstərib:

- Məktəbli dostum yazıb, - dedi. - Yazır ki, bacın tək qalıb, səni gözləyir, yazır ki, artıq bizim kəndə bahar gəlib, həyatınızdəki şaftalı və alma ağacları çiçək açıb. Məktəbi buraxıb hara getmişən, qayıt gəl...

Qəhrəman Sevastopol uğrunda rus, ukraynalı, belorus, azərbaycanlı, latış, qırğız və başqa millətlərin nümayəndələri çiyin-çiyinə vuruşublar. Şəhər Veteranlar Komitəsində və hərbi komissarlıqda 1942-ci il iyunun 29-da Sovet məlumat bürosunun bir xəbəri ilə tanış oldum: «Sevastopolun mərd müdafiəçiləri alman-faşist işğalçılara qarşı hücum keçirlər. Rus Ryabov və Drozdu, ukraynalı Qorodnenko və Malışenkou, azərbaycanlı Əliyevi, gürcü Zakaryadzeni bir amal,

bir məqsəd birləşdirir. Bu müxtəlif millətlərin nümayəndələri indiyədək üç yüz faşist əsgər və zabitini məhv ediblər».

Buradakı Əliyev familiyasına rast gəldikdə otuz dörd il ürəyimdə bir arzu, bir nisgil kimi gəzdirdiyim atamı xatırladım. Mənim atamın, əmilərimin də familiyası Əliyev idi. «Atanı Krım uddu, oğul», - qulağıma nənəm Səyalının səsi gəldi. Başqa heç bir sözün, heç bir səsin bu qədər zəhmlə, dəyanətlə, qəzəblə deyildiyini eşitməmişəm. Yaddaşıma bu səs ömürlük həkk olunub. Güclü qasırgada, qızıl dilli od-alov içində də olsam bu səsi tanıyar, oduna yanaram.

8

Valeri Kotinev sənəd üzərində düşüncələrə daldığımı görüb, mənə yaxınlaşdı, əlini çiynimə qoyub soruşdu:

- Yenə igid həmyerlilərin haqqında deyəsən maraqlı bir şey tapmışan?

Mən nəfəsim qarala-qarala:

- Valeri, dostum, - dedim, qəhər məni boğdu, özümü güclə ələ aldım: - Mənim atam da Krımda vuruşub, indiyədək ondan bir xəbər bilmirəm. Burada Əliyev familiyasına rast gəldim...

Valeri bizimlə üzbəüz əyləşən ağsaçlı qadına - Sevastopol Veteranlar Komitəsinin sədri Antonina Alekseyevna Sarinaya yaxınlaşıb, Sevastopol uğrunda həlak olanların siyahısını istədi.

Kitabı alıb birgə vərəqlədik. Onun hər bir vərəqi açıldıqca ürəyim şiddətlə döyünür, bədənim əsirdi. Qəribədir, mənə elə gəlirdi ki, atamın ad-familiyasına yox, özünə rast gələcəyəm, şəxsən özünə! Kitabın iyirmi dördüncü səhifəsi açılır. Valerinin barmağı adlar üzərindən sürətlə keçir. 366-cı ad-familiyanı göstərib, heyrətlə qışqırır:

- Budur, Əliyev Əmiraslan Ömər oğlu. 1905-ci il oktyabrın 3-də anadan olub. 1944-cü il aprelin 28-də həlak olub. Qəbri Kiçik Muskamya kəndindədir. 339-cu atıcı diviziyasının 1133-cü atıcı alayında xidmət edib. Bu kənd yaxındadır.- deyərək Valeri yarısevinc, yarıkədərlə bildirdi.-

- Gəl elə indi birlikdə gedək.

- Yox, dostum, - dedim, - atamın görüşünə tək getmək istəyirəm...

Atamla «görüş»

Atam nə öldürmək, nə də vaxtsız həlak olmaq üçün doğulmuşdu

Maşın qalın meşə yolundan ayrılıb bir döngədə dayandı. Bələdçi mənə əliylə işarə elədi ki, düşməlisiniz.

Tək-tənha qaldım. Bir sürətlə uzaqlaşan avtobusa, bir də ətrafıma baxdım.

Kimsəsiz çöllük məni kədərli qoynuna aldı. Bir müddət haraya, hansı səmtə gedəcəyimi müəyyənləşdirə bilmədim. Meşədən əsən sərin payız küləyi məni üşütdü, paltomun yaxalığımı qaldıraraq ətrafda görünən Baydarı dərəsinin dağlarına həsrətlə baxdım. Meşə xışıldadı, sarı kəhrəba rəngli yarpaqlar həzin-həzin torpağa qondu. Sevastopolda Aleksandra Sarinanın bloknotuma cızdığı «sxemə» baxıb, o tayda, meşənin ətəyində ağaran kəndə tərəf irəlilədim.

Qəribə idi. Təxminən üç kilometrlik yolda bir nəfərə belə rast gəlmədim ki, nə üçün, hara getdiyimi bildirim. Bu böyük dərənin sükutunu meşə ətəyində traktorun, bir də mənim ayaq səsim pozurdu.

... Bu da köhnə Kiçik Muskamya kəndi... Mühəribədən sonra bura Rezervni adlanır. Dəfələrlə yuxuma girən atamın məktublarında ara-sıra adı çəkilən, dağ döşünə sığınmış balaca bir kənd. Atamın həlak olduğu, əbədiyyətə qovuşduğu kənd.

Kəndə girdim, yenə heç kəs gözə dəymirdi. Əlacsız qalıb kəndin girəcəyindəki ikinci evin darvazasını döydüm.

- Koho, koho xotite? - deyə bir ukraynalı qadın darvazaya yaxınlaşdı.

- Mənim atam... - dedim, boğazım qurudu, yaş gözümün dərinliklərini yandırdı. - Atam bu kənddə həlak olub, məzarının yerini öyrənmək istəyirəm.

Qadın kəndin içərilərini göstərdi:

- Oraya gedin, oradan soruşun, mən heç nə bilmirəm, - dedi.

10

Kəndin mərkəzində üç-dörd nəfər mənə dedi ki, bu tərəflər uğrunda döyüşlərdə həlak olanların qəbirlərini qələbənin iyirmi beş illiyində qonşu Qonçarnoye kəndinə köçürüb, qardaşlıq qəbri düzəldiblər. Sonra biri kəndin sağındakı meşə yolunu göstərib:

- Bu yolla gedəcəksiniz, - dedi - uzaq deyil, beş kilometr ancaq olar. Qalın meşə yolu. Tez-tez ətrafıma boylanır, dayanıb nəyisə dinləyir, daşa, ağaca diqqətlə baxıb bir iz, bir ad, bir nişanə axtarıram. Mənə elə gəlir ki, atam məni çağırır, atam indicə hərbi geyimdə qarşıma çıxacaq. Mən heç bir qəbir axtarmayacağam. Biz birgə, deyə-gülə kəndimizə qayıdacağıq. Bir boy-buxunda, bir-birinə oxşar iki nəfər - atamla mən kənddə tək yaşayan anamın yanına qayıdacağıq. Təsəvvürümə gətirə bilmirəm, görəsən dünyada bundan da böyük səadət olardımı!

Yamyaşıl bir talaya çatdım. Elə bildim zülmət gecədən sonra nurlu bir səhər açıldı.

Ara-sıra qan rəngli güllər gördüm, əyilib bir neçəsini qopartdım. Bu yaz gülləri görəsən niyə son payıza qalıb?! Yoxsa atam təzədən qaytarıb bu yazı, baharı mənə? Yolun qırağındakı bir daşa söykənib, atamın vuruşduğu, can verdiyi bu yerlərə

baxıram. Daşı sığallayır, ağlayıram. Bəlkə atam bu daşın üstündə oturub, tūfənginə söykənib, dincini alıb... Bəlkə elə bu əsrarəngiz təpələrə, meşələrə baxıb, bir el bayatısı oxuyub - bütün yorğunluğunu canından çıxartmaq üçün.

Niyə lalsan, daş, niyə lalsınız, ulu dağlar, niyə atamdan mənə bir xəbər vermirsiniz?

Bağçasız, barsız dağlar, Heyvasız, narsız dağlar.

11

Atam sizdəyox oldu, Siz hələ varsız, dağlar!

Bu meşə, bu balaca, əyri-üyrü dərələr, təpələr kəndimizin ətrafındakı yerlərə necə də oxşayır.

Qonçarnoye kəndi. Birbaşa kəndin mərkəzinə getdim. Klubun qabağındakı daş bulaqdan su içib, əl-üzümü yudum. Adamlara yaxınlaşıb salam verdikdən sonra:

- Mühəribə illərində həlak olan əsgərlər harada dəfn olunub? - deyə soruşdum.

Yaşlı bir kişi əlini kəndin üst tərəfinə uzatdı:

- Odur, meşənin ətəyində, bir az bəri durun, bax, abidə görünür. Kimin var orada, oğul?

-Atam!

Hər ikimiz xeyli susduq.

- Mən gedim atama baş çəkim.

Kişi qolumdan tutub:

- Yox, oğul, tək yox, birgə gedək, bu qoca babanın ayağı ağır olsa da gərək dözsən, -deyir.

Yevgeni İvanoviç Zoboyko ilə birgə üzüyuxarı - qardaşlıq qəbiristanına gedirik. Yolboyu o, mənə mühəribənin bu kənddə törətdiyi dəhşətlərdən, mühəribədə oğlanlarını itirdiyindən, birinci cahan mühəribəsi və inqilab illərində göstərdiyi şücaətlərdən söhbət açır.

Balaca bir arxı keçib, yoxuşu çıxırıq. Nəfəsim tənghiyr

ürəyim şiddətlə döyünür. İlk dəfə ən əziz adamın məzarını görəcəyəm. Hava dumanlı və soyuq olsa da məni tər basıb, paltomun pencəyimin yaxasını açmışam. Elə bilirəm kürəyimdə ağır lap ağır bir dağ var.

Budur, mənim bütün dünyam, otuz dörd il həsrətimdə olduğum, yolunu gözlədiyim bir adamla görüşüm. Amansız mühəribə məni bircə dəfə də olsun atamla görüşməyə qoymadı. Atam cəbhəyə vola düşəndən iki ay sonra anadan olmuşam.

İndi mavi rəngli dəmir darvazanı açıb, onun məzarını qucaqlayıram. Tək onun yox, Vətən uğrunda Sapun dağında şəhid olmuş 507 cəsur bayraqdarın məzarını.

Dəhşətə bax, cəmi beş kvadrat metrlik bir sahə 507 nəfərin əbədiyyət və xatirə məskəni oiub. Üzümü soyuq qranit abidədən ayıra bilmirəm.

- Özünü ələ al, oğul, neyləmək olar, dünyanın işi belədir, - Yevgeni İvanoviç mənə təsəlli verir. - Yəqin ki, indi özün ata olmusan.

Qoca naxışlı müştüyünü çıxarır. Əlləri əsə-əsə səliqəylə bükdüyü papirosu müştüyə taxır, bir neçə qullab vurur.

- Sahilsiz dəniz yoxdur, - deyir, - gərək atasız da uşaq olmasın.

Bu dağı görürsənmi? - Əlini qarşdakı uca dağa uzadır. - Balaklava dağıdır, bundan bir az o yanda məşhur Sapun dağıdır, eşitməmiş olmazsan. Bax orda, bu gözlərimlə görmüşəm, qan su yerinə

axdı. Ordan atamı salamat çıxardı? Mənim Kostyam da orada həlak oldu, burdan-bura hələ də məzarını tapa bilmirəm. Saşamı isə

Kursk döyüşləri uddu. İndi qarım ilə çətir dam altında qalmışıq. Bu gördüyün kəndlər düşməndən azad olunandan sonra hospitala

döndü. Sapun dağında yaralananlar buraya daşınır, müalicə olunurdu. Bizim kəndin məktəbi, idarəsi, klubu, hətta bəzi evlər belə lazaretə dönmüşdü. Şəfqət bacıları çatışmırdı, kəndin əhalisi onların yarasını sarıyır, yemək daşıyırdı. Kim bilir, bəlkə sənin atana bu əllərimlə yemək vermişəm, yarasını sarımışam. Onların arasında sizin həmyerlilər çox idi. Yadımdadır, əksəriyyətinin də familiyası Məmmədovdu, Əliyevdi. Ay oğul, binə qaldı, El köçdü, binə qaldı. Bir də ata görməyin Qiyamət günə qaldı.
13

Bu yenə də nənəmin səsi idi El YAYlağa köçəndə yaylaqdan qay; danda nənəm oğullu günlərini xatırlayar yanıb-yaxılar, gözündən bir damcı yaş çıxmadan bu bayatını oxuyardı. "Bu bulaq üstə pendir-çörək yedik... Burda arabanın boyunduruğu sındı, atan düzəltdi... Burda kəhərimizi oğurladılar, atan tapdı..." Bu yerləri gördükcə nənəm atamı xatırlar, hey xatırlardı... Əllinci illərə kimi bu oğul xatirəli yerlər yaşatdı nənəmi...

Atamla «söhbət»

Ata, vaxtilə sənin həmkəndlilərlə birgə qurub-yaratmağa başladığın Yuxarı Körpülü kəndi indi bilirsənmi necə abad və yaraşlıq olub? Müharibədən lap azca sonra kəndimizə işıq gəldi, nur seli axdı. Vaxtilə sənin gördüyün o quraq güneylər, quzeylər əkilib-biçilir. Debet çayından kəndimizə su kəməri çəkilib. Kəndimiz tamamilə tanınmaz olub. Hər tərəfi alma, şaftalı, üzüm bağıdır. Geniş və laləli çöllərimizdə müharibədə səninlə çiyin-çiyinə vuruşan Əsəd Abdullayev, Əhməd Rəhimov, Bayram Orucov çalışırlar. Siz bu işıqlı günlər uğrunda vuruşdunuz, lakin bu günləri görmək sizə nəsib olmadı. Müharibənin ilk günü səninlə birgə silaha sarılan eloğluların çoxusu geri dönmədi. Onların yetmişdən çoxunun taleyi də sənin taleyin

sənin bəxtin kimi oldu. Neçə ana «Oğul, oğul» deyə dünyadan köçdü. O vaxtın gəlinlərinin qara, qıvrım birçəkləri indi düm ağdır. Onlar indi də gözlərini cəbhəyə yola düşdüyünüz Dərə bağı yolundan çəkmirlər. İstərdim sən mənə öpəydin, oxşayaydın, atıb tutaydın, saçımı sığallayıb, boynumu qucaqlayaydın, «can balam» deyəydin. Bütün uşaqlar kimi, oğullar kimi mənim də hüququm vardı. Amma qismət olmadı...

İstəyirəm ki, işdən yorğun-argın qayıdanda qaça-qaça qabağına gəlmişəm boynuna sarmaşım, sənin tüklü üzünü balaca əllərimlə özümə tərəf çəkib, doyunca həsrətlə öpüm.

Bu gün nənəm Səyalının boxçasından hərbi komissarlığın bir parça kağızı çıxdı. Oxudum. Amma necə oxudum, Allah bilir.

«Oğlunuz qızıl əsgər Əliyev Əmiraslan Ömər oğlu Sosialist Vətənimiz uğrunda döyüşlərdə əsgəri anda sədaqət qalaraq, qəhrəmanlıq və mərdlik göstərmişdir. O, 1944-cü il aprelin 28-də qəhrəmanlıqla həlak olmuşdur. Qəbri Kırım MSSR Balaklava rayonunun Kiçik Muskamya kəndindədir».

İndi siz dörd qardaşın üç yadigarı qalıb - Adil, Nadir və Şəmistan. Kərim əmim Krasnodar vilayətinin Krasnoarmeysk stanitsası uğrunda, Şəmmət Kursk döyüşlərində həlak olub. Mansur əmimin taleyindən də heç bir xəbər yoxdur. Bunların hamısını mən nənəmin boxçasından çıxan əl boyda kağızdan öyrənib bildim. Nə vaxt, kimə yazdırıb, nə vaxt cavab alıb nənəm, hələ də bilən yoxdur. Nənəmiz nəvələrini kədərləndirməmək, nisgilli qoymamaq üçün mü gizli saxlayıb bu kağızı? Yəqin ki, evimizdə indi buna qara kağız deyirlər. Sevimli şairimiz Əhməd Cəmil elə bil bu misraları yazanda nənəmi düşünüb:
Dünyadan üzüldü nigaranlıqla, Gah qulağı səsdə, gah gözü yolda. Yazıq heç bilmədi qəhrəmanlıqla Oğlu həlak olub Sevastopolda!

Heç bilirsənmi sənənin yeganə şəklini müharibədən sonra bizə kim verib? Veteran həmkəndlimiz Əmin Hacıoğlu oğlu Məmmədov. Bilmirəm ona necə təşəkkür edim. Minnətdaram Əmin dayıya, yoxsa mən ömrüm boyu üzünə həsrət qalardım. Gözün aydın olsun, doqquz nəvən var. Mənim balaca atam - oğlum Əmiraslan bağçaya gedir. Bəzən məndən soruşur: Hamının babası var, bəs mənim babam hanı?

Ata, inan, bu, mənim üçün ağır, ən dəhşətli bir sualdır. Lakin təsəlli də var: Krım torpağında bir Əmiraslan uyuyur, Azərbaycanda isə biri yaşayır, böyüyür. Müharibənin acığına tək mən yox, atası od-alov burulğanından qayıtmayan Möhbəddin, İsgəndər, Psiri, Tariyel və ... hamımız böyüdük, oxuduq, ev-eşik sahibi olduq. Analarımız bizi min bir əziyyətlə böyüdü bərsəyə çatdırdı. Bir birçəyi ağ, biri qara anam bizi atalılardan pis böyütmədi.

bu yeri "sahil" mənasında Yalta adlandırırlar. Hələ antik dövrdə ad orta əsrlərdə Calita və yalta

kimi təhriflərə də uğramışdı. Məşhur Nikitin bağı, "Uçan su" şalaləsi, Voronsov sarayı, Qurfuz günəşli, sevimli Yaltanın şöhrət tacıdır. Bir-birindən gözəl, mənzərəli yerlərini saymaqla, müqayisə etməklə qurtaran deyildir. Bu guşələrin hərəsinin öz hüsnü, öz gözəlliyi var. Dünya ədəbiyyatında, musiqisində öz dəst-xətləri olan A. Puşkin, M. Qorki, F. Şalyapın, L. Tolstoy, A. Çexov, M. Tven, K. Stanislavski və başqaları zaman-zaman Yaltada olmuş, bu ecazkar torpağı tərənnüm etmişlər.

Krımın uzaq və yaxın kəndlərini, şəhərlərini gəzdikcə çiyin-çiyinə vuruşan mərd partizanlarımız haqqında çoxlu maraqlı əhvalatlar eşidirdim. Həmyerlilərimizdən Məmməd Əliyev və Mahmud Nəzirovdan o verlərdə az qala dastan danışırılar. Jurnalist dostum Valeri Kotinev partizanlar haqqında material toplamaq üçün ancaq Yaltaya getməyi məsləhət gördü. Yalta və onun meşələri Böyük Vətən müharibəsi illərində əsl partizan məskəni olub.

Yalta ölkəşünaslıq muzeyinin «Döyüş şöhrəti» salonunda partizan həmyerlilərimiz haqqında çoxlu sənədə rast gəldim. Muzeyin elmi işçisi Demyanenko Marqarita Nikolayevna dedi ki, müharibə illərində Krımda 30 partizan dəstəsində on bir min xalq qisasçısı cəmləşmişdi. 1941-ci ilin noyabrında

rından 1944-cü il aprelin 16-na kimi Krım partizanlarının 252 hücum əməliyyatı olub. Bu hücumlar zamanı onlar düşmənin otuz min əsgər və zabitini öldürmüş, dörd minini əsir almış, etmiş doqquz hərbi əşelonunu, iki zirehli qatarını, üç dəmir yolu stansiyasını və külli miqdarda hərbi texnikasını məhv etmişlər. Muzevdə bir

Məhəməd Kərim oğlu Əliyevi hər yerdə "Mişa" təxəllüsü ilə

Şimali Qafqaz cəbhəsində 43-cü atıcı briqadasında top batareyasının komandiri olmuş Məmməd Əliyev ağır yaralı ikən əsir alınır.

Səhhəti bir qədər yaxşılaşdıqdan sonra Məmməd meşələrə qaçaraq Krımın Göygöz kəndinə gəlib çıxır. Kəndin sakini, Əbdülkərim adlı Krım tatarı onu bir müddət evində saxlayıb müalicə edir. Xeyirxah ev yiyəsi Məmmədi Göygöz kəndindəki gizli partizan dəstəsinin üzvü Fatma Səlimova və Gülsüm Əbilova ilə tanışdır. Məmməd az vaxtda təşkilatın ən fəal üzvlərindən biri olur, həmyerliləri Sahib Hacıyevi, Mahmud Nəzirovu, Əsgərli Əliyevi, Hüseyn Rzayevi, Naib Nəbiyevi, Məmməd Sultanovu və Yunis Məmmədovu təşkilata cəlb edir.

Məmməd Əliyevin təşkilatçısı və komandiri olduğu "8-ci Azərbaycan partizan dəstəsi" 1943-cü ilin sentyabrında Fatma Səlimovanın köməyi ilə Mustafa Səlimovun komissar olduğu Cənubi Krım partizan birləşməsinin 7-ci briqadasına daxil olur.

sənəd var. Onu Krım partizanlarının şücaətini öz gözü ilə görəndə, Krımın faşist işğalçılarından azad olunmasında yaxından iştirak edən, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, marşal Aleksandr Mixayloviç Vasilyevski hazırlamışdır:

"Krım partizanları bütün döyüşlərdə Sovet ordusuna fədakarlıq və fəallıqla kömək göstərmişlər. 1944-cü ildə Krım əməliyyatı zamanı Sovet partizanlarının bu böyük fəaliyyətini nəzərə alaraq mayın 3-də Krım Vilayət Partiya Komitəsinin razılığı ilə biz mükafata təqdim olunmaq üçün partizan hərəkətinin iştirakçılarından altı nəfərinə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilməsini, on dörd nəfərinin Lenin ordeni, bir qrup əsgər və zabitin isə Qırmızı Bayraq ordeni, birinci dərəcəli Vətən müharibəsi ordeni ilə təltif olunmasını layiq gördük və bu barədə Dövlət Müdafiə Komitəsinə təqdimat verdik".

Krımın və xüsusilə Yaltanın azğın düşməndən təmizlənməsində partizan həmyerlilərimiz də şücaətlə vuruşaraq, mühüm əməliyyatlardan yaxından iştirak ediblər. İndi yerli əhali partizan həmyerlilərimizin qəhrəmanlığından həvəslə söhbət açır, onları hörmət və ehtiramla xatırlayır.

Dörd qrupdan ibarət olan bu dəstədə yüz yetmiş iki nəfər fəaliyyət göstərmişdir. Əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan bu dəstədə rus, ukraynalı, gürcü, tatar, çex, slovak, ləzgi və başqa millətlərin də nümayəndələri faşistlərə qarşı mərdliklə vuruşaraq otuz əməliyyatda düşmənin iki mindən çox əsgər və zabitini öldürmüş çoxlu pulemyotunu, topunu, tüfəngini ələ keçirmişdir.

Sənəddə göstərilir ki, Yalta uğrunda gedən döyüşlərdə öz vəzifəsini namusla yerinə yetirən Məmməd Əliyevin dəstəsi tez-tez düşmən qarnizonuna hücum edərək, onları ciddi tələfata uğratmışdır.

19

1944-cü il aprelin 14-də "8-ci Azərbaycan partizan dəstəsi" Yaltanın beş kilometrliyindəki Nikitin kəndi uğrunda gedən döyüşdə düşmənin dörd yüz əsgər və zabitini əsir almış, iki yüzdən çoxunu məhv etmişdir.

Yalta ölkəşünaslıq muzeyində Məmməd Əliyevin şəkli və onun haqqında müxtəlif sənədlər saxlanılır. Hərbi xasiyyətnamədə göstərilir ki, o, 1912-ci ildə Gəncədə anadan olub. 1939-cu ildən partiyanın üzvüdür. Orta təhsili var. Marqarita Nikolayevna daha bir qovluq açdı. Həmin qovluqda Krım uğrunda hitlerçilərə qarşı partizan döyüşlərində xüsusilə

fərqlənənlərdən biri, qrup komandiri Mahmud Mahmud oğlu Nəzirov haqqında sənədlərə rast gəldim. Mahmud Nəzirov 1916-cı ildə Ermənistanın Yuxarı Körpülü kəndində anadan olub. 1938-ci ildən partiyanın üzvüdür. Sənədlərdə göstərilir ki, müharibədən əvvəl müəllim işləyən Mahmud Nəzirov igid partizan Məmməd Əliyevin ən yaxın silahdaşı olub. Onlar 1943-cü ildə Yaltadan Balaklavaya gedən üç faşist gəmisini batıraraq, Böyük Ozenbaş kəndində yerləşən düşmən qarnizonunu məhv etmişdilər. Bu döyüşdə Mahmud Nəzirov qəhrəmanlıqla vuruşaraq təkbəşinə 18 nəfər faşisti məhv etdiyi üçün komandanlığın təşəkkürünü almışdır.

Qovluqlardan birində gözəl hüsn-xətlə yazılmış "Krım xatirələrim" adlı çox da böyük olmayan yazıya rast gəldim. Onu Gəncədən 1974-cü ildə keçmiş partizan Mahmud Nəzirov göndərmiş. O yazır: "Müharibə başlananda sərhəd şəhəri Peremışlda hərbi xidmətdə idim. Baş leytenant rütbəsində pulemyot rotasının komandiri vəzifəsində döyüşürdüm.

İlk dəfə düşmən qarşısına çıxan rotamız güclü döyüşlər apardı. Elə olurdu ki, bir gündə dörd-beş dəfə faşistləri San çayının o sahilinə kimi qovurduq. İlk sınaq döyüşlərimiz çox uğurlu olurdu.

20

Bizdən hələ vaxtlardan möhkəm əminlik vardı ki, düşməne mütləq qalib gələcək. Krım uğrunda gedən döyüşləri daha yaxşı xatırlayıram. Vətənin ağır günləri idi. Faşistlər güclü qüvvə ilə hücumla keçmişdi. Bir dəfə diviziya komandiri məni yanına çağırdı.

Nəzirov, - dedi, - biz belə qərara gəlmişik ki, sizin rotanı məsuliyyətli bir tapşırıqda göndərək. Rotanız düşmən arxasına keçib Krım meşələrində fəaliyyət göstərən «Səkkizinci partizan dəstəsi» ilə birləşməlidir. Faşistlərə arxadan zərbə vurmaq lazımdır. Peşəkar zabit olduğunuza görə bu işdə sizin kifayət qədər təcrübəniz və cəsarətiniz olduğuna əminəm.

Səhəri gecə qaranlığında bizim dəstə cəbhə xəttini düşmənin ağına gəlməyən sıldırım bir qayalıqdan keçdi. Kəşfiyyatçılarımızın yardımı ilə düşmən arxasında "Səkkizinci partizan dəstəsi" ilə birləşib mövqe tutduq. Gecə-gündüz faşistlərə zərbə endirib, dinclik vermədik. Bir-birinin dalınca körpüləri, maşınları partlantıq

silah anbarlarını yandırır küll etdik.

Kerç, Zuyev və Yalta meşələrində iki ildən çox döyüşlər apardıq. Dəstəməzdə Krım tatarları ilə yanaşı bizim azərbaycanlıların da sayı çox olduğuna görə onu " Səkkizinci Azərbaycan partizan dəstəsi" adlandırdıq.

Marqarita Nikolayevnanın mənə fəxrlə göstərdiyi təltifat vərəqində həmyerlimiz haqqında yazılıb:

Baş leytenant Mahmud Nəzirovun partizan dəstəsi Göygöz ətrafında güclü döyüşlər aparmışdır. Çoxlu sayda faşist əsgər və zabitini məhv edən dəstə düşmən texnikasını da ələ keçirə bilmişdir. Hərbi sursatla dolu dörd avtomobil, barj tipli bir gəmi ələ keçirmiş, qırx iki nəfər əsgər və zabit əsir alınmışdır. Krım döyüşlərində üç dəfə yaralanan baş leytenant Mahmud Nəzirov Qırmızı

21

Bayraq və birinci dərəcəli Böyük Vətən müharibəsi ordenləri ilə təltif olunmuşdur. (Hazırda doxsan bir yaşlı veteran Mahmud Nəzirov Gəncədə Xanlar küçəsində yaşayır.)

Yalta ölkəşünaslıq muzeyindəki sənədləri araşdırarkən partizan həmyerlilərimiz Sərvər Əlişanov, İsmayıl İsgəndərov, Balakərim Məmmədov, Qırmızı Bayraq və Suvorov ordenli 382-ci Feodosiya-Brandenburg diviziyası qəzetinin redaktoru İsmayıl Davıdov və başqaları haqqında maraqlı sənədlərə rast gəldim.

Əgər siz Yalta ölkəşünaslıq muzeyinə getsəniz, "Odlu illər" salonunda polk komandiri Cəlil Bəbir oğlu Nəcəfovun adını fəxrlə oxuyub, yaraşıqlı zabit geyimli həmyerlimizlə qarşılaşacaqsınız. Həmyerlimiz, podpolkovnik Cəlil Nəcəfov uğrunda mərdliklə vuruşduğu gözəl Yalta şəhərinin fəxri vətəndaşıdır. 128-ci Qırmızı Bayraq ordenli Türküstan diviziyasında onun komandir olduğu 323-cü qvardiya atıcı polku 1944-cü ilin aprelində Akmonay bərzəxində düşmənin müdafiə xəttini yarıb dörd min əsgər və zabitini əsir almış və çoxlu hərbi sursat ələ keçirmişdi. Hazırda igid komandirin ailəsi Bakıda yaşayır.

Dost xatirəsi

Krım təyyarə ilə yol Simferopolda tamamlanır, ordan da başlayır. Şəhərdən vilayətin hər yerinə yollar şaxələnir. Qara dənizin suları ilə dövrələnmiş sahil boyu şəhər və kəndləri gəzdikdən sonra Yaltadan Simferopola qayıdıb təyyarəyə bilet aldım. Sağollaşmaq üçün dostum Valeri Kotinevə zəng vurdum.

- İnanmıram bu gün yola düşə biləsən, - deyə həyəcanla bildirdi, - çünki qəhrəman həmyerlinlə çiyin-çiyinə vuruşan veteranlardan biri xahiş edib ki, onu səninlə tanış edim. Vaxtı itirmədən Veteranlar Komitəsinə gəl, mən də oraya gedirəm.

22

dirdən döyüş zamanı öz dilində alovlu sözlər eşidərdim. Bir dəfə istirahət vaxtı soruşdum:

- Allahverdiyev, döyüş vaxtı sən dilindən başa düşmədiyim sözlər eşidirəm. Onları bizə də başa sal görək nə deyirsən?

Dostumun qarabuğdayı sifətinə xoş bir təbəssüm qondu:

- Hə, - dedi, - mən bəzən qızıqanda ana dilimdə «Haydı, əsgərlərim, yeriyn düşmən üstünə!» deməkdən özümü sax-laya bilmirəm. Bu sözlər mənim deyil, vax-tilə Azərbaycanı istilacılarından qorumuş milli qəhrəmanımız Koroğlunundur. O gün Müseyib mənə Azərbaycan dilin-də iki söz öyrətdi: «Salam» və «oğul». O gündən sonra komandir dostumu «oğul» deyə çağırmağa başladım. Görüşümüz zamanı bu sözləri eşidəndə təəccübləndi-yinizi hiss etdim. Amma üstünü vurmadım. Bax, o vaxtdan, o tufanlı illərdən bu iki kəl-məni hafizəmdə xatirə kimi saxlayıram, oğul, deyib müsahibim gülümsünür. Sonra ayağa durub kitab rəfindən sarı

cildli «Volqa çöllərindən Avstriya dağlarına qədər» adlı kitabı gə-tirdi. Vərəqləyib 126-cı səhifəni tapdı. Orada 119-cu polkun döyüş yolundan bəhs olunurdu. «... Dunayın ucsuz-bucaqsız sahillərinə qardan ağ yorğan səril-mişdi. Dan yeri ağardıqca, səmadakı qatı duman qərbə doğru çə-kilir, çöllər yavaş-yavaş işıqlanırdı. Batalyonun əsgərləri döyüşə hazır durmuşdular. Kapitan Allahverdiyev balaca bir dikirdə uza-nıb qarlı örtülü çöllərə baxır, doğma Qarayazını, Kür qırağını xa-tırlayırdı. Ceyrançöl düzünü də qar beləcə örtəndə yataqlara gediş-gəliş azalır, yollar, cığırlar itirdi. Yalnız xırda təpələrdə ac canavar-lar və azğın küləklər ulaşırdı. İndi Dunayın o tayında soyuqdan ula-şan frislər kimi... Onun qəlbi müqəddəs Vətənimizə soxulmaq istə-yən düşməyə qarşı acı bir kinlə dolmuşdu... Kapitana çayın o tayında düşmənin güclü bir qüvvəsi olduğunu bildirmişdilər. Kəşfiyyat dəstəsinin gətirdiyi məlumata görə düşmə Dunayın sahillərini yeni tipli tanklarla müdafiə edirdi. Alınan tapşırıq

24

ciddi və məsuiyyətli idi: necə olursa-olsun çayı o taya keçib Sunlarımıza yol açmalı.

I sur kapitan vzvod və rotaları yoxlayıb əsgərlərin döyüşə hazır İduqlarına tam əmin olduqdan sonra hücum əmri verdi. Sol sahi-dən köməyə qələn

Aleksandr Kuznetsovur topçuları düşməyə şid-dətli atəş açdılar.

Qəfil hücumdan özlə-rini itirən hitlerçilər yed-di kilometr geriye qo-vuldular. Bu vuruşmada kapitan Allahverdiyevin batalyonu beş yüzə qə-dər faşist əsgər və za-bitini məhv edib, iki yüz iyirmi nəfərini əsir aldı. İvirmə dörd too, otuz altı pulemyot, üç avtomat, on araba, səkkiz minaatan, iki hərbi sur-sat və bir ərzaq anbarı qənimət olaraq ələ keçirildi.»

- Dağlar qartalı üç ay sonra Budapeşt yaxınlığında daha cəsa-rətlə vuruşaraq düşmənin 700 əsgər və zabitini əsir aldı. - Yakob Orlov həyəcanla və fəxriə ağır gün dostunun qəhrəmanlığından danışır. - Budapeştdə bizim üçün, şəxsən mənim üçün böyük bay-ram idi. Burada qollarımı geniş açıb «oğlum»u doğma balam kimi sinəmə sıxdım. Müseyib Allahverdiyev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1945-ci il 24 mart tarixli fərmanı ilə Sovet ittifaqı Qəhrə-manı kimi şərəfli ada layiq görülmüşdü.

stefada olan polkovnik Yakob Orlov da şərəfli döyüş yolu keçib. O, iki dəfə «Qırmızı ulduz», iki dəfə Suvorov və başqa ordenlər, >xlu medallarla təltif edilib.

Veteran Moldovanın Çadurluq və Ye-nagiyev rayonlarının fəxri vətəndaşdır.
Onun dediklərindən:

Bu yaxınlarda mənə Xmelnitski şəhərinə əsgərlərlə görüşə də-etmişdilər. Vaxtilə Müseyiblə bu şəhər uğrunda çiyin-çiyinə vu-uşuq. Şəhərin «Döyüş şöhrəti» muzeyində «oğlum» haqqın-aynca guşə var. Xmelnitskidəki on beş nömrəli orta məktəbin ier dəstələrindən biri Müseyib Allahverdiyevin adını daşıyır. 1 veteranı «Sovet Ittifaqı Qəhrəmanı Müseyib Allahverdiyev»

25

adına dəstənin pionerlərilə birgə çəkirdiyi şəkilləri bir-bir mənə göstərir.

- Yakob Matveyeviç, «oğlunuzun» ailəsilə necə, görüşürsünüz-mü?

- Biz Müseyiblə çox gec əlaqə saxlaya bildik. 1967-ci ildə qə_ fildən ondan bir məktub aldım. O, neçə illərdi ki, mənə axtardığım yazırdı. Bir xeyli məktublaşdıq. Həmişə də bu yaxınlarda görüşmək üçün vədələşirdik, amma imkan olmurdu. Qəfil ölüm onun başmın üstünü aldı. Düzü, qəhrəman dostumun ölümünü eşidəndə böyük Marksın müdrik kəlamını xatırladım: «Qəhrəmanların ölümü günə-şin batmasına bənzəyir». Bir müddət mənə elə gəldi ki, doğrudan da bu füsunkar Krımda günəş doğmur. Sonralar oğlu, general-ma-yor Abdulla Allahverdiyevlə görüşüm mənə ən yaxşı təsəlli oldu. Oğul ataya necə də oxşayarmış. Qəribə də olsa mən indi Abdul-lanı da «oğlum» deyə çağırıram. Sağ olsun, o hər il mənə görüşmə gəlir. Havalar xoş olan kimi Abdullanın dəvətilə Qazaxa ge-dib, «böyük oğlumun» məzarını ziyarət edəcəyəm.

Krım-Bakı, oktyabr 1976

HEKAYƏLƏR

QORXU

Hamı kimi mənə də uşaqlığımda, gəncliyimdə keçirdiyim hisslər, yaşadığım illər çox əzizdir. Nəyi unutsam da anam Güllü Osman qızının, nənəm Səyalı Alı qızının mənə elə-dikləri əvəzsiz qayğılarını unuda bilmərəm. Unuda bilmərəm o günü ki, üstü naxışlı çanta tikib məktəbə anam mənə özü apardı. İki, ya da üç dərs keçəndən sonra müəllim bizə evə getməyə icazə verdi. Hamımız haray-həşirlə bayıra atıldıq. Məktəb qapısının ağzında dayanıb, mənə gözləyən nənəmi görəndə təəccüb etdim. «Gözümün nuru, nə uzun çəkdi sə-nin oxumağın» deyib səhər anamın gətirdiyi çantanı əlim-dən aldı.

Böyük Vətən müharibəsinin od-alovunda dörd oğlunu -atam Əmiraslan/, əmim Mənsuru, Şəmməti və Kərimi itirən nənəmdə kişi vüqarı, qadın isməti vardı. Bu hekayəni son nəfəsində də «Oğul» deyib dünyasını dəyişən nənəmin əziz xatirəsinə ərməğan edirəm.

AL getdi, üz getdi, də-rə-tə-pə düz getdi...

Daha nənəmin səsi gəlmədi. Mən ehmalca dönüb ona baxdım.

Nənəm yatmışdı. Onun arıq, ətsiz sinəsi enib qalxırdı. Pəncərədən düşən ay işığımda evimizin içində nə varsa, hamısı aydın görünürdü: odu sönmüş sobanın qara silueti, babamın öz əli ilə düzəltdiyi mənə ağac beşiyim, şkafımız, stol və stullar... Yorğanımın üstündə qıvrılıb yatan qara pişiyimizin xorultusundan başqa evdə heç

səs yox idi. Həmişə anamla yatdığım köhnə taxta çarpayı boş
İmişdi. O, miskin bir görkəmdə gecənin həzin, hüznü sükutunu
ılayırdı. Otaq elə işıqlı idi ki, atamın, babamın və əmilərimin di-
1 asılmış şəkilləri aydınca görünürdü.

Jənəm sağ qolunu başının altına qoyub şirin yuxuya getmişdi. vıimizin dirəyi
nənəm. Gündüzləri bizə bir parça çörək qazanmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxardı.
vük ^ müharibəyə gedəndən bir il sonra anamın ölümü nənəmin nü daha da artırdı.
İki bacım, bir də mən ev işlərində ona nə

27

qədər kömək etsək də, bu, çörək qazanmaq deyildi. Çörək qazanmaq üçün gərək
bel, yaba, dəryaz götürüb işləyəydin. Bizim əli mizdən ancaq sünbül və pencər
yığmaq gəlirdi. O vaxtın sünbüc yerə düşmürdü, pencəri də tez dərilirdi. Çünki
bizim kimi o qədər aclar, atasızlar vardı ki...

Bir aydan çox idi ki, müharibənin qurtarması xəbəri kəndimizə yayılmışdı. Bu
xəbər evlərə, insanlara nə qədər şadlıq, sevinc gətirmişdi. Nənəm hər gün bizi
aldadırdı ki, atanız sabah gələcək Nənəmin sabahları qurtarmaq bilmirdi.
O, son vaxtlar lap əsəbi olmuşdu. Atamdan söz salanda bəzən eşitməməzliyə vurur,
cavab da qaytarmırdı. Yadımdadır, bir dəfə mən atamın nə vaxt gələcəyini
soruşdum. Nənəm titrək əlini irəli uzadıb, «Qaçaq vurulan təpə»nin yamacından
enən ağ yolu gös-tərib dedi:

- Nənən sənə qurban, bax o yolu gözlə, atan ordan gələcək.
Mən qonşulardan yığıb otardığım quzuları hər gün o təpəyə apa-
rırdım. Təpədə oturub qollarımla dizlərimi qucaqlardım. Tikanlıqlar arasında gah
görünən, gah da itib-batan bu sonugörünməz yolda əsgər atamı həsrətlə gözlərdim.
Bəzən boylanıb evimizə tərəf də baxardım. Qapımızda əsgər paltarlı adam
görməyəndə ata həsrəti balaca ürəyimi əriməz buza döndərirdi.
Nənəm axşamlar daha çox əsəbi olurdu. Gün batıb qaş qaralan-da o, öz-özünə
kimisə danlayır, söyür, deyinə-deyinə gəzinirdi. Axşamlar təknədən bir neçə çörək
götürüb, dəstərxana büküb, pəncərə ağzına qoyurdu. Qalanını gizlədirdi.
...Gecənin ağır sükutunu qıran ayaq səsləri eşidildi. Gələn adam darvazaya
yaxınlaşdı, azca duruxub, sonra qapını iki dəfə bərkdən taqqılatdı. Qorxudan
başımı yorğanın altına çəkdim. Bir az beləcə nəfəs almadan yorğanın altında
gizləndim. Qapı yenə iki dəfə bərkdən vurulanda:

- Nənə, ay nənə, - dedim.
- Can nənə, yat, qalanını səhər danışaram...
- Nənə, qapımızı döyürlər.
- Nə? Qapı?

Nənəm yuxulu gözlərini bir neçə dəfə qırpıb qapıya baxa-bax dinmədi. Yad adam
qapını üçüncü dəfə vuranda, nənəm durub qa lın şalını başına saldı. Axşamdan
dəstərxana büküb pəncərə ağz na qoyduğu çörəyi kiməsə verdi. Sonra deyinə-
deyinə qayıdıb yeı

28

airdi Ayaq səsləri qapıdah uzaqlaşdı. Bir qədərdən sonra at ! önin tappıltıları və kəsik-kəsik kişnərti səsi eşidildi. ayMən nənəmi bərk-bərk qucaqlayıb, gözümü qapıya zilləmişdim. nənə saçlarıma əl gəzdirib, alınımdan öpdü. Sakit, zorla eşidiləcək səslə:

- Yat, mənə balam, qorxma, rədd olub getdilər - deyə şikayət-iəndi. - ' Bunlar hamısı bir qaşığı qanından qorxan tülkülərdir. Gündüzlər meşədə gizlənib, gecələr çörək dilənirlər.

Nənəm ani olaraq dayanıb, kədərlə köks ötürdü. Yarıqaranlıq otağımıza düşən ay işığında onun nurani sifəti mənə daş kimi göründü.

- Kişisiz ev belədi. Əgər evdə başpapaqlı olsaydı, onlar cürət edib bizə çörəyə gələ bilərdimi? Eh, bircə atan gəlib çıxsaydı. Sizi sağ-salamat ona tapşırıb, sonra rahatca ölərdim.

- Nənə, onlar kimdi ki?

O duruxdu. Dinib-danışmadı. Küsmüş kimi, üzünü yenə pəncərə tərəfə döndərüb, sualıma cavab vermədi. Biimirəm, onlar kim idi, nəçi idi, hər axşam güc-bələ ilə qazandığımız çörəyə ortağ çıxır-dılar.

Bir dəfə nənəm onlara çörək vermək istəmədi. Həmin adamlar-dan biri pəncərəni zərblə vurub, şüşəsini sındırdı. Tüfəngin lüləsini yarıya kimi içəriyə salıb, vəhşi bir səslə:

- Qarı, deyəsən əcəl səni hərləyir - dedi, - barı, yetimlərinə yazığın gəlsin. Tez ol, çörək ver, yoxsa...

Nənəm əsə-əsə yerindən durdu...

Səhər bacıları məkətbə, mən də quzu otarmağa ac getdik. Çölə nə qədər yemlik, quzuqulağı yedimsə də, yenə çörək yadımdan 'ixmırdı. Onun üçün burnumun ucu göynəyirdi. Toran qovuşanda ə gəldirn. Acından ürəyim sıyrılırdı. Özümü təknənin üstünə saldım, bircə çörək vardı. Baxa-baxa qaldım. Bircə tikə kəsib yeməyə əyim gəlmədi. Çörəyə baxdıqca, nənəmin qayğılı çöhrəsi, bacıları, çuxura düşmüş gözləri şirin iştahama acı zəhər qatdı.

3ilir, nənəm bu çörəyi necə tapmışdı...

?am nənəm bircə qarğıdalı çörəyini dörd yerə böldü. O gecə aqda nənəm o üz-bu üzə çevriirdi. Gah da arxası üstə uzanıb, dət hərəkətsiz qalırdı. Mən başa düşürdüm ki, nənəm hirsən yata bilmir. Gecənin lal sükutu ağır bir qurğuşun olub, bizim ^kmüşdü. Başımda o qədər suallar dolaşırdı ki, qorxumdan

29

dinə bilmirdim. Nənəm lap bərk narahat idi. Mən bilirdim ki, indicə çörək üçün gələcəklər. O, naməlum adamlara verəcəyi cavab haq qında fikirləşirdi. Yenə lüləsi qaralan tüfəng boz üzünü göstərəcək Ağır addımlarla evimizə yaxınlaşan adam qapımızı iki dəfə taq. qıldıtdı, nənəm diksindi, mən daha da bərk-bərk nənəmə qısıhb sakit səslə dedim:

- Nənə, bunların öz evləri yoxdur?

- Var, niyə yoxdu, evə gəlsələr, hökumət onları tutub aparar. Nənəm də qorxudan pıçıltı ilə danışdı.

- Niyə, ay nənə?

- Ona görə ki, onlar qaçaqdı. Vətən... Qapı yenə döyüldü.

- Ay bala, vallah, billah, bu axşam bircə tikə də çörəyimiz yoxdu.

Sonra - ev tikən, evin yıxılsın - deyib, oğlunun qarasında deyindi.

- Hələ dedim ki, bu küməni köhnə dam yerində tikdir. Gətirib çıxartdı kəndin lap qırağına ki, yox, ay ana, bura yaxşıdı, meşəyə yaxındı, havası təmiz olar. Eh, anan ölsün, görən hardasan?..

Qapı bu dəfə vurulanda nənəm hirsə yorğanı üstündən atıb, ya-şına yaraşmayan hərəkətlə qapıya doğru cumdu. Sərt hərəkətlə qara, uzun cəftəni qaldırdı. Qapını taybatay açıb qışqırdı:

- Gəlin, nə varsa aparın, od vurun, bu yetimlərin küməsini yandırın. Bir parça çörəyini boğazından kəsin. Yoxdu çörək. Yox, birtikə də yoxdu. - Nənəm səsi gəldikcə bağırdı: - Alın, bu da çörək təknesi, bax...

Nənəm birdən-birə qapı ağzında quruyub qaldı. Zəiflədi, süstləş-di. Taxta təkne əlindən düşüb iki yerə bölündü. Taqətsiz halda ay işığında əsən qollarını zorla irəli uzadaraq, «Oğul!» deyib atamın boynuna sarıldı.

ANAM MƏNİM

JK

...l^fnam, zəhmətkeş anam. Gözümü açandan onun əllərini (bar, başına örtüyü şalı qara görmüşəm. Əgər bacarsaydım gənc-liyimi ona bağışlar, qara saçlarımı onun ağ birçəklərinə dəyişərdim. Anam nədənsə həmişə qara geyinirdi. Mənə elə gəlirdi ki, heç vaxt onun rəngbərəng paltarları, başında ağ yaylığı olmayıb.

30

nonşumuz Gülşən xala ipək məxmərdən tikilmiş qəşəng, naxışlı Itarlar geyərdi. Onu görəndə kədərdən, qəzəbdən əhvalım tapozulardı. Gülşən xalaya acığımı tutardı. Fikirləşərdim, düşündükdüm ki, anam niyə belə qəşəng paltarlar geyinmir. Axı mənim nam ond'an yaşca cavan idi.

geyinən qonşularımız Əsmər xala da, Səyalı bibi də al-yaşıl geyindi. Kəndi-mizdə qadınların çoxu qara paltarmı cür-bəcür rəngli paltarlarla əvəz etmişdilər. Həmişə idarənin yanındakı uca dirəkdən asılmış çantaya oxşar cihazdan «müharibə», «qoşunlarımız», «cəbhə», «hissə-lərimiz» sözləri əvəzinə indi şən, oynaq musiqi sədaları yayılırdı.

... Bir dəfə, hələ müharibədən qabaq atamın aldığı qırmızı sandıqda anamın qat kəmiş güllü paltarını gördüm. Öz-

. Müharibə aurtardı. Anam kimi qara

özümə dedim, yəqin anamın yadından çıxıb, sevincək yerimdən durmaq istəyəndə başımın üstündə anamı gördüm. Tez-tələsik so-ruşdum:

- Ana, bu güllü paltarları qonşularımız kimi sən niyə geyinmir-sən?

O tutuldu. Yanaqları titrədi. Qaşları sərt bir ifadə ilə yuxarı dar-tıldı. Sanki indicə leysan yağış tökəcək qara bulud kimi doluxsun-du. Dinib-danışmadı. Kədərli

gözləri qəmli-qəmli məchul bir nöqtə-yə dikildi. Qabarlı, titrək əlləri ilə başımı sığallamağa başladı. Ya-şarmış gözləri kədərlə, təşvişlə mənə baxdı. Sonra asta, ağır ad-dımlarla evimizin baş tərəfində divardan asılmış atamın, əmilə-rimin, dayımın şəkilləri önündə gəlib dayandı. Vücudu titrədi, mənə elə gəldi ki, bütün kainat da onunla bərabər titrədi. Onun qara paltarı şəkillərin üzünə qara bir pərdə kimi çəkilməmişdi...

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Müəllifdən 3

Krım dəftəri 4

Atamla «görüş» 10

Atamla «söhbət» 14

Partizan cığırлары ilə 16

Dost xatirəsi 22

Hekayələr

Qorxu 27

Anam mənim 30

Şəmistan Əmiraslan oğlu Nəzirli

Krım dəftəri Bakı - Şirvanəşr - 2005

Kompüter icraçısı Həyat Mahmudlu Kompüteriyığıcısı Əfsanə Teymurlu

Cild sexinin müdiri Həmiyyə Heydərova

Yığıma verilib 21.04.2005.

Çapa imzalanıb 23.04.2005.

Formatı 60x84 1/16.

Fiziki çap vərəqi 2,0.

Sayı 200.